

Vol 4, Nr 1, 2025

Fufos

FORSKNING & UTVECKLING
I FÖRSKOLA & SKOLA

Forskning och utveckling i förskola och skola (Fufos)

Piteå kommun

VOL 4, NR 1 2025

Forskning och utveckling i förskola och skola (Fufos)

ISSN: 2004-3635

Materialet publiceras via open access (öppen tillgång) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0.

Ansvarig utgivare: Malin Westling

Redaktör: Ulrika Bergmark

Distribution: Utbildningsförvaltningen

Piteå kommun, 941 28 Piteå

Tfn: +46911-69600

Layout: Kommunikationsavdelningen, Piteå kommun

Elektronisk version tillgänglig på: www.pitea.se

Om tidskriften

Den populärvetenskapliga tidskriften *Forskning och utveckling i förskola och skola* (Fufos) har inrättats av Piteå utbildningsvetenskapliga råd. Tidskriften fyller en viktig funktion som gemensamt forum för aktörer i förskola, skola och universitet som intresserar sig för att utveckla och sprida kunskaper om praktiskt arbete med samverkande forskning och utveckling i förskola och skola. Syftet med tidskriften *Forskning och utveckling i förskola och skola* är att erbjuda lärare, rektorer och forskare en möjlighet att publicera lärdomar gjorda inom exempelvis: aktionsforskning, forskningscirklar, examensarbeten och forsknings- och utvecklingsprojekt som utgår från lärares och rektorers frågor kring det pedagogiska arbetet i förskola och skola. Genom att tidskriften vänder sig till författare inom såväl förskola och skola som universitet utgör den ett viktigt komplement till vetenskapliga tidskrifter och en unik publiceringsmöjlighet för yrkesverksamma inom skolan och ett forum för att generera och sprida beprövad erfarenhet.

Redaktör

Ulrika Bergmark, vetenskaplig ledare Piteå kommun och professor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.

Redaktionsråd

Eva Alerby, professor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.

Linda Andersson, rektor Pitholmsskolan, Piteå kommun.

Sara Cervantes, universitetslektor i pedagogik, Luleå tekniska universitet.

Sara Viklund, kommundoktorand, Piteå kommun & Umeå universitet.

Accepterade bidrag publiceras elektroniskt på Piteå kommuns hemsida (www.pitea.se). Materialet publiceras via open access (öppen tillgång) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0, vilket innebär att det är tillåtet att sprida materialet, men endast i icke-kommersiella sammanhang. Texterna får inte bearbetas och författaren måste erkännas. Publicering medför inga kostnader. Arvode utgår ej, varken för publicerade bidrag eller för granskningsuppdrag. Både författare och tidskrift har upphovsrätt till innehållet.

Innehåll

5

”Ingen vågar säga att de håller på och använder det” – Elevers erfarenheter av chattbottar i skolan

Ulrika Bergmark, Caroline Graeske, Maria Karlsson, Magdalena Norén, Sara Viklund, Christina Wiklund & Linda Wikström

19

Flickor i fokus – en studie om flickors frånvaro, psykiska hälsa och studieresultat

Frida Andersson & Tove Östling

35

Naturvetenskap i förskolan – utforska och förundras tillsammans

Gunnar Jonsson, Linda Englund, Marianne Nilsson & Caroline Svanström

Flickor i fokus – en studie om flickors frånvaro, psykiska hälsa och studieresultat

Frida Andersson & Tove Östling

Sammanfattning

Denna studie bygger på resultat från intervjuer med flickor inom grundskolan och gymnasieskolan i Piteå kommun. Syftet med studien var att utreda orsakerna bakom den ökade skolfrånvaron samt vilka faktorer som bidragit till att vända skolfrånvaro till ökad närvaro bland flickor inom grundskolan i Piteå kommun. Studien har även syftat till att synliggöra förhållandet mellan skolfrånvaro, psykisk hälsa och studieresultat. Studiens resultat visade att de gemensamma faktorer som låg bakom den ökade skolfrånvaron var sociala svårigheter, mobbning och utanförskap, psykisk ohälsa, NPF-relaterad problematik och familjeförhållanden. Resultatet visade även att de gemensamma faktorer som bidragit till att vända skolfrånvaron till ökad närvaro var goda relationer i skolan, stöd och hjälp för att må bra, stödinsatser i skolan samt framtidstro och hopp. Utmärkande för flickorna i studien var att skolsituationen ofta var en utlösande faktor för skolfrånvaro medan psykisk ohälsa var en vidmakthållande faktor. Först när skolfrånvaro och psykisk ohälsa utvecklats har studieresultatet påverkats.

Frida Andersson

Skolkurator,
Piteå kommun,
frida.andersson2@pitea.se

Tove Östling

Skolkurator,
Piteå kommun,
tove.ostling@pitea.se

Inledning och bakgrund

Inget barn väljer att bli en hemmasittare. Flickorna i studien har alla haft en vilja att gå till skolan, men de har av olika anledningar inte klarat av det. Det handlar inte om bristande motivation och det har inte funnits någon annan aktivitet som konkurrerat med skolan. Inte heller har flickorna bara suttit hemma, som ordet hemmasittare antyder. Flickorna har för varje dag de stannat hemma upplevt det som ett misslyckande och kämpat för att försöka komma tillbaka till skolan.

Du ska ju inte vara hemma, det är fel att du är hemma. Och det enda jag kan tänka på är att jag ska vara osynlig för att jag ska egentligen inte vara hemma. Jag försöker att liksom straffa mig själv.

Samtliga av flickorna berättar om en lång kamp, dag efter dag, vecka efter vecka. Flickorna i studien bör därmed inte kallas för hemmasittare utan de har i allra högsta grad varit hemmakämpare.

Skolfrånvaro

Det är ovanligt med enbart en orsak eller förklaring till hög skolfrånvaro. Man bör generellt utgå från att flera olika faktorer bidrar till frånvaro och att dessa påverkar varandra. Vilka faktorer som samverkar och på vilket sätt varierar från individ till individ. Ofta finns en utlösande faktor och sedan vidmakthålls frånvaron av andra faktorer (Gren Landell, 2018).

Faktorerna brukar ofta delas upp i skolfaktorer, individfaktorer och sociala faktorer. *Skolfaktorer* är de faktorer i skolan som kan påverka frånvaron. Det kan handla om bristande närvarokontroll, mobbning eller bristande stöd från lärare. Även otrygghet vid byte av skola, klass eller stadium kan påverka. *Individfaktorer* handlar om en sårbarhet hos individen, såsom psykisk ohälsa, svårigheter med kamratkontakter eller somatiska sjukdomar (Gren Landell, 2018). Barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) löper större risk att utveckla skolfrånvaro om eleven inte får rätt stöd i skolan. De löper även större risk att utsättas för kränkningar och mobbning samt att utveckla depression eller ångestproblematik. Det är inte barnets neuropsykiatriska problematik i sig som skapar skolfrånvaro utan det uppstår när barnet återkommande stöter på situationer som barnet inte klarar av att hantera (Persson & Hjorton, 2024). Flickor med NPF uppmärksammas inte i samma utsträckning som pojkar (Bühler, 2020). Genom att ”NPF-säkra” skolan kan lärmiljön tillgänglighetsanpassas genom att skolan utgår från elever i störst behov av stöd (Bortz, 2024). *Sociala faktorer* är faktorer i hemmet och familjen som kan påverka frånvaron och ligger utanför skolan, till exempel hur det är hemma, socioekonomiska faktorer, konflikter, sjukdom hos föräldrar eller syskon samt bristande stöd från föräldrar (Gren Landell, 2018).

Ovanstående faktorer kan bidra till skolfrånvaro men gör inte alltid det. Det kan också finnas andra skäl än dessa. Det finns lika många orsaksmönster som elever och vem som helst kan

utveckla skolfrånvaro. Det är även viktigt att betona att ovanstående riskfaktorer inte är synonyma med skolfrånvaro och det går inte säga att en elev kommer utveckla skolfrånvaro för att eleven i fråga är utsatt för en eller flera riskfaktorer (Gren Landell, 2018).

Barn och unga uttrycker att det är vanligt att känna sig stressad över skolan och uppleva att tiden inte räcker till. Unga uttrycker även en känsla av att ständig behöva prestera på högsta nivå i skolan. De ställer höga krav på sig själva samtidigt som de känner av ett ökat tryck från omgivningen, vilket bidrar till stress. Sambandet mellan skolstress och psykosomatiska symtom har blivit starkare över tid, och särskilt bland flickor kan skolstress förklara ökningen av psykosomatiska symtom. Forskning pekar även på ett ömsesidigt samband mellan elevers skolprestationer och psykiska hälsa. Dåliga skolprestationer kan orsaka psykosomatiska besvär, samtidigt som elever med psykosomatiska besvär kan prestera sämre i skolan på grund av sin psykiska ohälsa (Folkhälsomyndigheten, 2018). Forskningen visar att frånvaro som kopplas till lärandesvårigheter är närmare förknippat med vad som brukar betecknas som skolka (Forsell, 2020).

Konsekvenser av skolfrånvaro

Forskning visar att skolfrånvaro påverkar skolresultaten negativt. Frånvaro påverkar inte bara de frånvarande elevernas skolresultat utan även de genomsnittliga resultaten för skolan. Svaga skolprestationer kan i sin tur minska elevers motivation och leda till frånvaro. En allvarlig konsekvens av skolfrånvaro är att inte få betyg som räcker för behörighet att söka till gymnasiet. Även om elever med frånvaroproblematik kommer in på gymnasiet är risken stor att de inte fullföljer sina studier. Skolfrånvaro har visat sig ha ett starkt samband med att gymnasielever avbryter sin utbildning eller inte uppnår utbildningsmålen. Andra negativa konsekvenser av omfattande skolfrånvaro kan vara psykisk ohälsa, sociala problem, bristande självkänsla och utanförskap. En del konsekvenser ses tidigt och andra först på lång sikt (Gren Landell, 2018). Forskning visar att en fullgjord skolgång och att gå ut skolan med fullständiga slutbetyg är en av de viktigaste skyddsfaktorerna mot psykisk ohälsa (Ifous, 2019).

Framgångsfaktorer för att främja närvaro

Målet är att alla elever ska kunna trivas i skolan och vilja vara där. För att komma dit krävs arbete med att främja närvaro samt förebygga och åtgärda frånvaro. Närvarofrämjande arbete innefattar allt inom skolan som gör att barn och unga mår bra i fysiskt, psykiskt och socialt avseende. Det främjande arbetet kan vara svårt att identifiera, men det ska pågå hela tiden, inte bara på förekommen anledning. System för tidig upptäckt av frånvaro och tidig intervention har betydelse för att främja närvaro. De faktorer som i forskningen visat sig kunna påverka närvaron positivt är skolmiljön, den pedagogiska miljön, organisation samt samarbete mellan hem och skola. Utöver närvarofrämjande arbete behövs också ett förebyggande arbete. Skolan behöver även identifiera och förebygga riskfaktorer för att elever inte ska hamna i skolfrånvaro. Arbetet handlar både om att förebygga att frånvaro uppstår och att förhindra ytterligare frånvaro.

Huvudsakliga uppgifter i detta är att systematiskt uppmärksamma frånvaro, skapa tydliga frånvarorutiner och att kartlägga orsaker och mönster på gruppnivå för att kunna sätta in åtgärder. Relationen mellan lärare och elever har stor betydelse i det närvarofrämjande arbetet (Gren Landell, 2018).

Otrygghet i skolan kan leda till ökad frånvaro och därför är trygghetsskapande åtgärder viktiga för att främja närvaro. Forskningen visar att det som är mest effektivt för att minska mobbning och kränkningar är att arbeta utifrån den så kallade ”hela skolan”-ansatsen, vilket innebär att skolan arbetar från flera håll samtidigt på skol-, klass-, kompisgrupp- och individnivå. Fler effektiva insatser har visat sig vara positiva relationer, personalutbildning, hög vuxennärvaro och systematiskt trygghetsarbete (Friends, 2024).

I Världshälsoorganisationens riktlinjer för hur samhället kan stärka den psykiska hälsan bland unga lyfts undervisning i psykisk hälsa som den första och starkaste rekommendationen. Undervisningen i psykisk hälsa bör omfatta grundläggande kunskaper om känslor, stresshantering och faktorer som påverkar måendet. För att ge önskad effekt bör undervisningen baseras på forskning och erbjudas i kontinuerliga utbildningsinsatser. Forsknings-sammanställningar från Folkhälsomyndigheten och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) visar att elever som i skolan får lära sig om psykisk hälsa mår bättre. Det kan öka studieron i klassrummet, göra att fler elever uppnår läromålen och öka elevernas inflytande över deras egna liv (Helle, 2023).

Trots arbetet med att främja närvaro och förebygga frånvaro har en del elever hög skolfrånvaro. Arbetet med att åtgärda frånvaro och att hjälpa elever tillbaka till skolan blir därmed en nödvändighet. Grunden för åtgärder är att kartlägga orsakerna i varje enskilt fall och att skraddarsy insatser utifrån de orsaker som framkommer. Eftersom förklaringarna till frånvaro är många och varierar från person till person finns inte endast en modell att arbeta med vid skolfrånvaro. Framgångsfaktorer som identifierats i några olika svenska projekt är ett individcentrerat arbetssätt, flexibilitet, kontroll och uppföljning, samverkan och bemötande (Gren Landell, 2018).

På lokal nivå har närvarofrämjande arbete inletts genom att Norrbottens läns landsting och Norrbottens kommuner utvecklat gemensamma riktlinjer för samverkan för barn och unga, Norrbus. Syftet med Norrbus är att underlätta samverkan genom att få en gemensam helhetsbild, klargöra barnets och familjens resurser och behov samt koppla resurser ur det professionella nätverket till behoven. Skolsociala team är ett exempel på samverkan mellan skola och socialtjänst som kan bidra till trygghet, ökad närvaro och att elever erbjuds stöd i ett tidigt skede (Skolverket, 2024).

Skolfrånvaro, flickors psykiska hälsa och studieresultat i Piteå kommun

I Piteå kommuns grundskolor har den höga (>50%) frånvaron under vårterminen 2023 ökat med nästan 300%, från 16 elever till 45 i hela kommunen. En majoritet av dem är flickor med psykisk ohälsa. Enligt statistiken är det på högstadiet eleverna börjar utveckla hög frånvaro. Låg- och mellanstadiet rapporterar visserligen en viss ökning av antalet elever med frånvaro (20–50%), men har sammantaget sedan höstterminen 2019 minskat antalet elever med frånvaro under de senaste två läsåren (Piteå kommun, 2023).

Enkätundersökningen *Personligt* genomförs bland elever i skolår sju och nio i grundskolan samt skolår två i gymnasieskolan i Piteå kommun. Den senaste undersökningen visade att de allra flesta ungdomar i Piteå har en god självskattad hälsa. Det är dock, liksom tidigare år, flest tjejer som skattar sin hälsa som dålig. Skillnaderna är stora och 24 procent av tjejerna skattar sin hälsa som ganska eller mycket dålig jämfört med 6 procent av killarna (Piteå kommun, 2022). Även skolsköterskornas och skolkuratorernas interna statistik visar på en försämrad psykisk ohälsa bland barn och unga inom Piteå kommun, och bland flickor i synnerhet.

Flickors meritvärde har minskat i hela Sverige sedan toppnoteringarna 2019. I Piteå har flickornas minskning 2020, 2021 och 2022 följt trenden i riket. Flickors meritvärde har under 2022/2023 fortsatt minska och nedgången är brantare i Piteå än i riket i övrigt. 2021/2022 minskade andelen flickor med godkända betyg i 17 av 18 ämnen. 2022/2023 fortsätter antalet flickor med godkända betyg minska i 8 ämnen, men ökar samtidigt i övriga 10 ämnen. Detta borde påverka meritvärdet positivt mellan de två åren, men det har det inte gjort. Det sjunkande meritvärdet för flickor beror alltså i större utsträckning på lägre betyg, än på hur många elever som fått godkända betyg (Piteå kommun, 2024).

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med studien är att få fördjupad kunskap om de faktorer som ligger bakom den ökade skolfrånvaron bland flickor i grundskolan i Piteå kommun, men även om de faktorer som bidragit till att vända skolfrånvaron till ökad närvaro. Särskilt intresserar vi oss för att synliggöra förhållandet mellan frånvaro, psykisk hälsa och studieresultat.

Genom att ta del av elevernas berättelser och erfarenheter om händelser och situationer under skoltiden söker vi svar på följande frågeställningar:

- Vilka orsaker till skolfrånvaro framträder i elevernas berättelser?
- Vilka faktorer beskrivs av eleverna som centrala i processen att vända skolfrånvaron till ökad närvaro?
- Vilket förhållande råder mellan frånvaro, psykisk hälsa och studieresultat?

Metod

Kvalitativ studie

Studien har en kvalitativ ansats och fokuserar på erfarenheter av sociala sammanhang, upplevda och beskrivna av flickor med unika erfarenheter av skolfrånvaro kopplat till psykisk hälsa och studieresultat. Den kvalitativa forskningen har en förståelseinriktad ansats, att undersöka individers upplevelser. När upplevelserna analyseras kan mönster synliggöras och begrepp skapas, som bidrar till ökad förståelse av det som studerats (Bergmark & Viklund, 2021). I syfte att nå kunskap och fördjupa förståelsen av skolfrånvaro kopplat till psykisk hälsa och studieresultat har vi valt att ställa frågor till flickorna om just detta. Val av metod har gjorts utifrån en önskan att få en fördjupad bild av flickornas erfarenheter av skolfrånvaro, kopplat till psykisk hälsa och studieresultat. En kvantitativ metod hade inte gett intervjupersonerna samma utrymme att ge en sådan fördjupad bild av sina erfarenheter.

Urval

Personal vid elevhälsan i Piteå kommun var behjälplig med att rekrytera deltagare till studien. De fick information om studien samt urvalskriterier för intervjupersoner. Studiens urvalskriterier var flickor med skolfrånvaro inom högstadiet eller gymnasiet, företrädesvis flickor som haft skolfrånvaro och börjat komma tillbaka till skolan.

I intervjuerna deltog flickor med hög frånvaro (>50%). Önskvärt hade varit om vi även fått träffa flickor med måttlig eller begynnande frånvaro (20–40%) för att kunna jämföra grupperna. Vi gjorde ett försök att på samma sätt få deltagare ur denna grupp, men dessa visade sig vara både svårare att nå och rekrytera. Anledningen till detta kan vi bara spekulera i, men en tanke är att dessa inte på samma sätt som gruppen med hög frånvaro identifierar sig som ”elever med skolfrånvaro”. Gruppen med hög frånvaro har varit motiverade att dela med sig av sin historia för att på detta sätt hjälpa andra att inte hamna i samma situation som de.

Intervjuer

Studien består av en sammanställning av 10 intervjuer med flickor inom grund- och gymnasieskolan i Piteå kommun. Fokus under intervjuerna har legat på skoltiden inom grundskolans ramar. Eleverna var mellan 13 och 18 år vid intervjutillfället. Samtliga med erfarenhet av skolfrånvaro. Intervjuerna genomfördes från maj till oktober månad 2024.

Intervjuerna genomfördes på den plats som flickorna själva valt ut. Samtliga flickor önskade att intervjuerna skulle genomföras i skolan. Intervjuerna var halvstrukturerade med stöd av en intervjuguide med förberedda frågor som berörde studiens syfte och frågeställningar. Intervjuerna varade cirka en och en halv till två timmar. Intervjuerna spelades in med samtycke av flickorna och intervjuerna har därefter transkriberats. De transkriberade intervjuerna har sedan brutits ned till mindre enheter och på så sätt har vi kunnat urskilja teman, mönster,

skillnader och huvuddrag i utsagorna. Eftersom studien fokuserar på frågor som rymmer många känsliga aspekter har det varit av största vikt att hantera dessa med ett etiskt förhållningssätt. Flickornas intervjusvar behandlades med konfidentialitet genom att intervjumaterialet förvarades otillgängligt för obehöriga personer. Identifiering av deltagarna förhindrades genom att fiktiva namn gavs i samband med transkriberingen. Flickorna fick ta del av ett informationsbrev som informerade om studiens syfte och hur den skulle genomföras. De fick också information om att deltagandet var frivilligt och att allt material enbart skulle användas för studiens syfte.

Resultat

Nedan presenteras resultatet från intervjuerna. Resultatet är uppdelat i tre delar utifrån studiens frågeställningar: orsaker till skolfrånvaro, framgångsfaktorer samt förhållandet mellan skolfrånvaro, psykisk hälsa och studieresultat.

Orsaker till skolfrånvaro

Nedan presenteras orsaker till skolfrånvaro utifrån följande rubriker: *Sociala relationer*, *Psykisk ohälsa*, *NPF-relaterad problematik*, *Familjeförhållanden* och *Skolrelaterade faktorer*.

Sociala relationer

Samtliga av flickorna berättar om svårigheter med sociala relationer och socialt samspel med jämnåriga klasskamrater under deras skolgång. Hälften av flickorna uppger att de blivit mobbade under skoltiden och den andra hälften uppger att de upplevt utanförskap under skoltiden. Flickorna som berättar om mobbning uppger att det skett i form av upprepade verbala påhopp och ibland även fysiska påhopp. Enligt flickorna har detta skett under en längre tid och i de flesta fall inte uppmärksamrats av skolan, trots att både elev och vårdnadshavare påtalat det till skolan. Om insatser gjorts av skolan var det samtal med inblandade elever, möten med vårdnadshavare samt inkoppling av trygghetsteam. Flickorna har dock upplevt att insatserna inte haft någon effekt.

Flickorna som berättar om utanförskap i skolan uppger att de från tidig ålder haft svårt att skaffa vänner, att de inte haft några vänner i skolan samt att de känt att de inte passat in i klassen. Detta har gjort det jobbigt att både komma till skolan och att stanna kvar där. Flickorna uttrycker att rasterna och matsalen var extra utmanande och att de inte vetat var de ska ta vägen. Några av dem berättar att de tittat på mobiltelefonen eller lyssnat på musik i hörlurar under rasterna för att inte utmärka sig.

Det var väl att jag inte riktigt kände att jag hade någon då typ i klassen, eller så som jag kände mig trygg med. Jag kände väl inte att jag passade in i klassen jag gick i och hade som inga vänner.

Alltså har jag en jobbig dag, då är ju hela skolan jobbig. Men har jag inte en jobbig dag, då är just matsalen jobbig och sen det här, vart ska jag ta vägen på rasterna? Jag har ingenstans att vara alltså, det finns ingen trygg plats som man kan vara på.

Psykisk ohälsa

Samtliga av flickorna berättar om psykisk ohälsa under skolgången. De beskriver depression, ångest, stress, sömnsvårigheter, social ångest, separationsångest, självskadebeteende och ätstörningar. De uppger att den psykiska ohälsan har varit en anledning till skolfrånvaron.

Jag blev deprimerad. Jag låg i sängen i typ fyra månader utan att duscha, utan att äta, utan att göra någonting, för att min kropp stängde av.

Majoriteten av flickorna uppger att den psykiska ohälsan uppstod under mellanstadiet, men att fysiska symptom visade sig redan innan dess. De beskriver olika anledningar till den psykiska ohälsans uppkomst, såsom hemsituationen, utanförskap och mobbning i skolmiljön, NPF-relaterad problematik, skolstress samt övriga faktorer i skolsituationen. En känsla av misslyckande och att inte kunna leva upp till sina egna och andras förväntningar har också haft inverkan på den psykiska hälsan, enligt vissa.

Skolan har alltid varit jobbig för mig. Sedan jag var liten har jag sagt att jag har haft ont i magen och vi for till doktorn och kollade upp sånt och se vad det var. Men det var ju förmodligen för att jag hade ångest och jag kände ju inte igen känslan för jag var ju ett barn.

Det är ju för att jag alltid vill prestera jätte, jättebra också då när det har fallit. Jag har ångest över att jag inte gör det lika bra som jag vet att jag hade kunnat.

Flertalet av flickorna berättar om långa kötider hos barn- och ungdomspsykiatri (BUP) samt svårigheter att få rätt hjälp. De berättar även om upprepade byten av psykologer, vilket har gjort det svårt att bygga tillit och relation till psykologen.

NPF-relaterad problematik

Alla flickor i studien har fått en diagnos inom neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF). Flickorna berättar om hur deras skolgång påverkats av NPF-problematiken. De berättar om intryckskänslighet, trötthet och utmattning, svårigheter att koncentrera sig och att komma i gång med skolarbetet, vikten av struktur och förutsägbarhet samt utmattande socialt umgänge. Flickorna berättar att det kan vara svårt att få energin att räcka till under skoldagen.

När det redan är kaos i hjärnan så hjälper det ju inte att det är kaos runt omkring.

Det tar mycket energi att vara social, så när jag kommer hem har jag ju bara sovit. Jag har bara inte orkat, och jag behövde återhämta mig.

Samtliga av dem har fått sin diagnos i årskurs 6 eller senare, med undantag av en flicka som fick sin diagnos under lågstadiet. Flickorna berättar att den sena diagnosen påverkat deras självbild, förståelse för sig själva och i förlängningen deras psykiska hälsa. De uppger att det

funnits tidiga tecken på deras neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) men att detta inte uppmärksammats av omgivningen.

Ja alltså, det har ju inte varit så jättetydligt, men det är ju för att det alltid har gått bra för mig i skolan och jag har alltid varit typ tyst och lugn så att de har liksom inte tänkt det, men det är ju ändå saker som jag har gjort hela mitt liv som tyder på det, men det är ju inte så tydligt som folk som, eller ja vissa andra syns det mycket tydligare för. Och när det går dåligt i skolan är det ju också mycket mer tydligt.

Familjeförhållanden

Samtliga flickor uppger att faktorer i hemmet och familjen har påverkat deras skolgång. De berättar om separation mellan föräldrar, att föräldrar skaffat nya partners, att ha en frånvarande förälder, att bo i en bråkfylld hemmiljö samt att bo med föräldrar med missbruksproblematik.

Jag har alltid haft det jobbigt i skolan. Men just när det började bli lite mer jobbigt så bytte jag skola och mina föräldrar skilde sig. De skilde sig egentligen tidigare, men då var vi fortfarande som en familj. Vi träffades och vi hängde och vi åt middag tillsammans men sen så började det. De pratade inte med varandra och de ville helst inte ses och det var jobbigt.

Jag har nog alltid funderat varför min pappa inte fanns med i bilden, ifall det var något fel på mig eller så.

Flickorna berättar att föräldrarna inte visat förståelse för deras situation utan ofta reagerat med ilska. De har upplevt att föräldrarna ställt orimliga krav samt pressat dem på ett sätt som inte var hjälpsamt. Flickorna uppger att deras föräldrar haft svårt att veta hur de ska hjälpa dem, medan några uppger att de inte alls upplever att de haft stöd eller hjälp av sina föräldrar.

Pappa blev ju extremt stressad och sen visste ju han inte riktigt vart han ska ta vägen. För jag var tonåring och lyssnade inte alls. Sen började han säga att jag förstör honom och massa sånt skuldbeläggande.

Skolrelaterade faktorer

I intervjuerna framkommer skolrelaterade faktorer som orsaker till flickornas skolfrånvaro. Gemensamt för dessa faktorer är att de haft inverkan på flickornas känsla av trygghet i skolan. Flertalet av flickorna berättar om ett dåligt bemötande från pedagoger och klasskamrater i skolan, vilket skapat en bristande känsla av tillit och trygghet samt bidragit till att det blivit jobbigt att komma tillbaka till skolan efter perioder av frånvaro.

Jag klarar inte av att gå in i klassrummet för jag är så rädd att folk ska döma en för att man har missat så mycket och bara; Åh, nu är hon här.

Några av flickorna berättar om andra skolrelaterade orsaksfaktorer såsom lärarbyten, skolbyten, stora elevgrupper, stökiga klasser och brister vid stadiövergångar. Flickorna berättar även om skolämnen som var extra utmanande. Ett återkommande skolämne är idrott och hälsa, där

flickorna känt sig obekväma med ämnet samt upplevt omklädningsrummet som en otrygg plats, vilket lett till ökad frånvaro.

Framgångsfaktorer

I intervjuerna lyfter flickorna fram flera faktorer som bidragit till att främja närvaro. Dessa presenteras nedan under rubrikerna: *Goda relationer i skolan*, *Stöd och hjälp för att må bra*, *Stödinsatser inom skolan*, *Framtidstro och hopp* samt *Övriga framgångsfaktorer*.

Goda relationer i skolan

Som en av orsakerna till skolfrånvaro framhålls ett dåligt bemötande i skolan och flickorna i studien berättar om att oförstående och ifrågasättande pedagoger skapat en bristande känsla av tillit och trygghet i skolan. Flera av flickorna berättar även hur betydelsefulla vuxna i skolan har varit en viktig faktor i att vända frånvaro till ökad närvaro. I deras berättelser har det framkommit att betydelsefulla vuxna kan vara lärare, specialpedagoger, socialpedagoger, personal i elevcafét eller någon från elevhälsan. Det har inte handlat om profession, utan om person. Att en vuxen lyssnar, respekterar och visar förståelse är det som gjort skillnad.

Flera av flickorna beskriver de goda relationerna som en trygghet i skolan. Att någon vuxen inom skolan lagt extra tid och engagemang på dem har fått dem att känna sig viktiga. Flickorna uppger att det viktigaste inte alltid var vad personen faktiskt gjorde, utan snarare hur personen fick dem att känna sig; att de kände sig sedda och lyssnade på samt att de upplevde att den vuxne brydde sig om dem.

Hon såg alltid på mig när jag kom in i klassrummet om det var någonting. Hon lärde känna mig jättefort. Hon såg alltid, nu är det någonting, men nu har hon en bra dag.

Alla behöver inte fem möten i veckan. Vissa barn behöver bara två ögon och två öron som liksom visar att de ser dig och lyssnar på dig.

De flickor som uppgett att de inte haft någon förtroendefull relation i skolan har alla sagt att det som hade gjort skillnad för dem är om någon tagit sig tid att lyssna till dem och tagit dem på allvar. Något som även gjort skillnad är känslan av att inte bara vara en i mängden.

Stöd och hjälp för att må bra

Som framgår ovan framhålls psykisk ohälsa som en av orsakerna till skolfrånvaro, tillsammans med bland annat NPF-relaterad problematik och familjeförhållanden. Flickorna i studien har alla haft behov av stöd och hjälp inom dessa områden, och för många hann det gå så långt att behovet blev akut och studierna därmed inte prioriterades. Flickorna har haft behov av stöd och insatser från olika verksamheter och detta stöd var en förutsättning för att vända frånvaro till närvaro. Det har handlat om familjebehandling, behandling av psykisk ohälsa samt utredning och stöd vid NPF.

Det var bra för jag och pappa fick familjebehandling och då lärde ju jag och pappa oss att kommunicerade bättre och förstå varandra. Och pappa lärde sig lite mer om hur jag till exempel har det med mina problem, alltså min problematik.

Majoriteten av flickorna uttryckte att NPF-diagnosen var till hjälp för att både de själva och personer i deras omgivning skulle få en ökad förståelse för dem. Flertalet av dem uppger att det var först när de fått sin diagnos som skolan satte in stöd och hjälp. Flickorna tror att de hade varit hjälpta av att få sin diagnos tidigare, då det kunnat medföra ökad förståelse samt stöd och hjälp i ett tidigare skede.

Det kändes bra för det är ju som ändå en förklaring till de problemen jag har haft och varför allt fallerade som det gjorde. Och det förklarade ju varför när jag började på en ny skola och så vart det större krav och allt som rann över. Det var för mycket, och då föll allt isär.

Flickorna berättar att det var många möten med socialtjänst, BUP och skola, vilket var påfrestande och samtidigt utgjorde en stressfaktor för flickorna. Ibland har mötena samordnats i form av nätverksmöten. Flickorna ger exempel både på samarbeten som har varit till hjälp samt på bristande samarbeten.

Stödinsatser inom skolan

Flickorna berättar att de erbjöds stöd och hjälp av skolan för att kunna komma tillbaka till undervisningen. Samtliga uppger dock att denna hjälp erbjöds i ett alltför sent skede, när både frånvaron och den psykiska ohälsan hunnit eskalera. De förändringar i skolmiljön som flickorna beskriver som mest hjälpsamma är anpassad studiegång samt tillgång till en enskild studieplats utanför klassrummet.

Det är ju bättre att göra någonting än att inte göra något. Ja, komma en liten bit på vägen. Även om det bara är två gånger i veckan eller något. Det är bättre än inget.

I intervjuerna framkommer övriga stödinsatser inom skolan som några av flickorna upplevde var till hjälp för att de skulle kunna komma tillbaka till skolan. De ger exempel på mindre omfattande insatser som fått stor betydelse, såsom att få välja sin egen plats i klassrummet, tillgång till vilorum eller möjlighet att lyssna på musik. Flickorna berättar även om mer omfattande insatser, såsom resursperson och praktik. Vidare berättar flickorna om pedagogiskt stöd, såsom stöd att sätta i gång arbetet, extra tydliga instruktioner eller stöddokument.

Framtidstro och hopp

Flertalet av flickorna beskriver årskurs nio som en vändpunkt. Högstadietiden har präglats av skolfrånvaro och under denna period har många av dem "kraschat". De har fått stöd och hjälp med den psykiska ohälsan och återfått en framtidstro, något de tidigare saknade. Framtidstron har även skapats med hjälp av gymnasiemål och livsmål, vilket flickorna lyfter fram som betydelsefulla aspekter för att vända frånvaro till närvaro. Målbilderna har skapats av flickorna

själva eller med hjälp av viktiga vuxna inom skolan. Framtidstron har gjort att de börjat tro på sig själva samtidigt som det väckts hopp och framtidsdrömmar.

Att jag fick ett mål, det var viktigt. Ja alltså, att se att det finns något annat, du ska ju inte vara i den här skolan för alltid. Jag insåg som att det är bara en del av mitt liv.

De visste ju att jag tyckte om djur, så då tog de mig till [namn på skola] och då fick jag ett mål. Ja, men det kanske inte är så dåligt att leva ändå för att det finns ju saker att se fram emot.

I intervjuerna uttrycker flickorna tankar om sin framtid och betydelsen av att lyckas i skolan för att kunna få ett bra liv. Dessa tankar blev mer framträdande under årskurs nio. Flickorna uppger att då skedde en förändring inom dem själva som gjorde dem mer mottagliga för att ta emot den hjälp som erbjöds. De uttrycker även att skolan tagit problematiken på större allvar under årskurs nio och erbjudit mer hjälp och stöd än tidigare.

Övriga framgångsfaktorer

I intervjuerna framkommer övriga framgångsfaktorer som gjort skillnad för några av flickorna i studien, såsom att få en ny chans vid studie- eller skolbyten. Lokala stödinsatser såsom dans för hälsa, närvaroteamet och resursskolan har även nämnts som framgångsfaktorer. Det som var gemensamt för dessa faktorer är att de hjälpt till att bryta mönster, skapat trygghet, väckt framtidshopp och i de flesta fall byggt viktiga relationer.

Nu är liksom högstadiekapitlet slut så kan jag börja med gymnasiet i stället, liksom inte behöva tänka på hur någonting har varit, lite som en ny start.

Förhållandet mellan skolfrånvaro, psykisk hälsa och studieresultat

Sambandet mellan skolfrånvaro, psykisk hälsa och studieresultat är tydligt. Alla dessa tre faktorer påverkar varandra. Vilka faktorer som samverkar och på vilket sätt varierar från individ till individ. Ofta finns en utlösande faktor och sedan vidmakthålls frånvaron av andra faktorer.

Närvaro är en förutsättning för att eleven ska kunna följa med i undervisningen samtidigt som närvaro är en förutsättning för att läraren ska kunna bedöma elevens kunskapsutveckling. Trots att närvaro har betydelse för mer än bara måluppfyllelsen händer det att frånvaro avfärdas om eleven uppnår alla mål och får bra betyg. Detta uttrycker även flickorna i studien. Många av dem har presterat bra i skolan, vilket har gjort att det har tagit längre tid för lärarna att se och förstå den allvarliga situationen.

Alltså om man tänker när det började, då låtsades jag ju bara som att allt gick jättebra och låtsades arbeta på lektionerna. Sen, så vart det ju så att prov går inte bra och jag hade mycket frånvaro och läraren kan liksom inte betygsätta mig. Det väl typ slutet av åttan.

Den psykiska ohälsan bland barn och unga ökar. Sambandet mellan skolfrånvaro och psykisk ohälsa kan vara dubbelriktat. Det innebär att psykisk ohälsa kan påverka elevens förmåga att närvara i skolan på ett negativt sätt samtidigt som frånvaro kan bidra till att elever utvecklar

psykisk ohälsa. Forskning visar att fullgjord skolgång och att gå ut skolan med fullständiga slutbetyg utgör ett skydd mot att utveckla psykisk ohälsa (Ifous, 2019).

Det började med att jag mårde dåligt av att vara hemma från skolan och sen så började jag må dåligt över att ingenting liksom funkade i skolan. Så vart jag hemma i stället, och så mårde jag dåligt över det, och det blev som en ond cirkel.

I studien framkommer att psykisk hälsa inte var en utlösande faktor för frånvaro utan snarare en vidmakthållande faktor. Flickorna i studien beskriver olika anledningar till den psykiska ohälsans uppkomst, men skolsituationen framträder som den vanligast anledningen. Det som främst betonas är utanförskap och mobbning i skolan, skolstress samt skolmiljön. Det framkommer även att flickornas NPF-relaterade problematik haft inverkan på skolsituationen samt de sociala relationerna i skolan. Flickornas problematik och därmed deras behov har inte uppmärksammas förrän i tonåren, vilket har påverkat deras skolsituation samt psykiska hälsa negativt.

I studien framkom att skolstress var en utlösande faktor för skolfrånvaro och psykiska ohälsa hos några av flickorna. Majoriteten av flickorna uppger dock att deras studieresultat inte var en orsak till frånvaro. Däremot har studieresultatet påverkats av frånvaron, då närvaro är grunden till goda resultat i skolan. Många av flickorna i studien presterade på hög nivå i skolan. Majoriteten av flickorna har lyckats ta igen det som de har missat och gått ut årskurs nio med godkända betyg.

Jag har aldrig haft svårt med skolan så jag hade lätt att lära mig saker, så det har ju inte varit ett problem. Det blev ju mycket svårare för att jag missade mycket. Man lär sig ju mycket av att bara sitta på lektion.

I studien har det även framkommit att det inte funnits några inlärningssvårigheter hos flickorna, med undantag av en intervjuperson, men inlärningssvårigheter har mer samband med skol (Forsell, 2020) än med den frånvaro som undersöks i denna studie.

Diskussion

Det tar ofta lång tid innan elever får hög frånvaro och det kan också ta lång tid att återvända till skolan. I slutändan behöver något förändras för att eleven ska kunna komma tillbaka till skolan, men framför allt behöver arbetet innan eleven blir frånvarande utvecklas och förbättras. Nedan presenterar vi våra sammanfattande tankar gällande vad som framkommit i studien.

I studien framkommer att *trygghet, tillhörighet och trivsel* är viktiga faktorer i det närvarofrämjande arbetet. Att känna trygghet i skolan har lyfts fram som den absolut viktigaste faktorn. Ett framgångsrikt trygghetsarbete behöver genomsyra hela skolans verksamhet med fokus på långsiktighet och hållbarhet. Det är därför viktigt att analysera, planera och utvärdera det trygghetsarbete som görs på skolan. Ett arbetsätt som många skolor i Piteå kommun

använder sig av är trygghetsenkäter till eleverna eller trygghetsteam på skolorna. Andra arbetssätt är värdegrundsarbete och rastaktiviteter. Ytterligare arbete behöver dock göras för att skapa trygghet på skolorna samt förebygga och minska den mobbning och det utanförskap som sker i skolan idag.

Studien visar också att *sociala relationer* är en närvarofrämjande faktor, samtidigt som *sociala svårigheter* utgjort en risk för skolfrånvaro. Sociala kamratrelationer har enligt studien och tidigare forskning stor inverkan på elevernas välbefinnande, trivsel och trygghet i skolan. Skolan är en social arena och skolan behöver kunna möta och stödja varierande förmågor till socialt samspel och kommunikation. Att hålla ett "extra öga" på elever som har svårigheter att fungera socialt är viktigt, då elever som har svårt på det sociala området löper en större risk att bli utsatta för mobbning och utanförskap. Här kan skolan vara behjälplig genom att träna sociala situationer, skriva sociala berättelser, styrda rastaktiviteter, rastvakter, faddersystem och relationsfrämjande aktiviteter mellan eleverna.

Mycket av det som forskningen pekar på är närvarofrämjande och förbyggande gör många av skolorna inom Piteå kommun redan idag, men arbetet behöver *identifieras och systematiseras*. Gren Landell (2018) skriver att det närvarofrämjande arbetet ibland kan vara svårt att identifiera, vilket kan göra det svårt att upprätthålla. Det är därför viktigt att identifiera, tydliggöra och utvärdera det närvarofrämjande arbetet som görs på skolan. Skolan behöver därför arbeta systematiskt och på så sätt uppnå hållbarhet och långsiktighet i det närvarofrämjande och förbyggande arbetet. Det krävs att skolan kartlägger, analyserar, planerar och utvärderar för att kunna identifiera orsaker, implementera lämpliga insatser samt bedöma effekten av insatserna. Att arbeta systematiskt innebär även att det finns ett gemensamt arbetssätt, vilket är viktigt med hänsyn till likvärdighetsaspekten.

Det är viktigt att sätta in *rätt insats, till rätt individ i rätt tid*. Rätt tid är i regel tidigt i livet, före individens situation har hunnit försvåras. Om insatserna kommit i ett tidigare skede kanske det aldrig behövt leda till skolfrånvaro som det gjorde för flickorna i studien. Insatserna kom sent och flickornas problematik uppmärksammades sent, vilket tyvärr ledde till att skolfrånvaro utvecklades. Gren Landell (2018) skriver om vikten av att upprätta system för tidig upptäckt och tidig intervention. Detta för att man sett hur stora konsekvenser skolfrånvaro kan få samt utifrån vilket svårt och krävande arbete det är att få tillbaka eleven till skolan om frånvaron blivit långvarig. Skolan behöver fokusera på att hitta eller skapa frisk- och skyddsfaktorer i den pedagogiska, fysiska och sociala miljön som ett led i det närvarofrämjande arbetet.

Tillitsfulla och trygga relationer har visats sig vara en central stödjande faktor för att optimera elevernas närvaro. Elever som har lärare som intresserar sig för deras välmående och som kommer väl överens med dem har sällan sen ankomst och frånvaro (Gren Landell, 2018). När flickorna i studien beskrivit framgångsfaktorer som var särskilt betydelsefulla har det handlat om goda relationer i skolan. Att bli sedd och hörd har varit av stor vikt. Vi ser därmed att det

är betydelsefullt att arbeta med relationer inom skolan, öka kunskapen om relationskompetens och samtidigt se till att det finns tid till att arbeta relationsskapande med eleverna. Det är även viktigt att skolpersonal ser vårdnadshavare som en tillgång och jobbar med denna relation för att skapa bästa möjliga förutsättningar för eleverna.

Forskning visar på ett samband mellan psykisk ohälsa och skolfrånvaro, vilket även framkommit i denna studie. Samtidigt visar forskning att den psykiska ohälsan ökar hos ungdomar i allmänhet. En insats som visat sig ha effekt är *skolundervisning i psykisk hälsa*. Att ”NPF-säkra” skolan innebär en form av tillgänglighetsanpassning av lärmiljön där skolan utgår från de elever som behöver mest stöd i stället för tvärtom (Bortz, 2024). Detta görs i stor utsträckning inom skolorna i Piteå kommun, men det finns fortfarande mycket att göra för att skapa trygga och goda lärmiljöer för alla elever. Genom att göra Anpassningar i skolmiljön och undervisningen kan betydligt fler än enbart elever med NPF-diagnoser gynnas. Flickorna i studien fick sin NPF-diagnos sent och många av flickorna uppger att skolan inte uppmärksammade deras problematik och behov förrän efter diagnosen. I majoriteten av fallen var det först efter diagnosen som skolan satte in hjälp och stöd. Forskningen visar att flickor med NPF inte uppmärksammas i samma utsträckning som pojkar (Bühler, 2020). Vi ser därmed ett behov av att öka kunskapen om NPF hos flickor inom skolan, då ökad kunskap skulle kunna göra att fler flickor kan få hjälp tidigare.

Skolfrånvaro är inte enbart en fråga för skolan. Skolfrånvaro kräver *samverkan* och samordning mellan skola, socialtjänst och vård. Genom en samordning av resurser och arbetsinsatser förbättras möjligheterna att erbjuda insatser av god kvalitet som motsvarar elevens behov. Satsningen Norrbus är ett exempel på hur samverkan kan underlättas, och skolsociala team är ytterligare en arbetsmodell som det planeras för i Piteå kommun. Skolsociala team är ett exempel på hur samverkan kan bidra till ökad trygghet, främja närvaro och att elever får (Skolverket, 2024).

Avslutning

Avslutningsvis vill vi tacka flickorna som deltagit i studien. Studien bygger på generösa berättelser från flickorna, där de berättat såväl om sig själva och sina periodvis svåra skol- och livssituationer, som om positiva och hoppfulla framgångsfaktorer. Studiens resultat visar att det tar lång tid att utveckla hög frånvaro och att det tar lång tid att komma tillbaka till skolan efter frånvaro. Både flickor och pojkar behöver att vi inom skolan fortsätter att arbeta vidare på flera olika nivåer för varje enskild elevs möjlighet att trivas och må bra i skolan samt utvecklas så långt som möjligt genom sin skoltid.

Referenser

- Bergmark, U., & Viklund, S. (2021). *Aktionsforskning i undervisningen – från idé till handling*. Studentlitteratur.
- Bortz, T. (2024) *Forskare: NPF-anpassningar i skolan gynnar fler*. Hjärnfonden.
- Bühler, M. (2020). *Flickor med autism och adhd: en guidebok för föräldrar och professionella*. Studentlitteratur.
- Folkhälsomyndigheten. (2018) *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige?*<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/628f1bfc932b474f9503cc6f8e29fd45/varfor-psykiska-ohalsan-okat-barn-unga-18023-2-webb-rapport.pdf>
- Forsell, T. (2020) "Man är ju typ elev, fast på avstånd": problematisk skolfrånvaro ur elevers, föräldrars och skolpersonals perspektiv. [Doktorsavhandling, Umeå universitet].
- Friends. (2024). *Arbeta främjande och förebyggande med skolan och klassen*. <https://friends.se/kunskapsbanken/skolpersonal/arbeta-framjande-och-forebyggande-med-skolan-och-klassen/>
- Gren Landell, M. (2018) *Främja närvaro. Att förebygga frånvaro i skolan*. Natur och Kultur.
- Helle, S. (2023). *Psykisk hälsa på schemat - en kunskapsöversikt om skolundervisning i psykisk hälsa*. Tim Bergling Foundation. https://psykiskhalsapaschemat.nu/wp-content/uploads/2023/03/rapport_psykisk-halsa-pa-schemat_2023-2.pdf
- Ifous. (2019). *Ifous fokuserar skolnärvaro: en översikt av forskning om att främja alla barns och ungas närvaro i skolan*. <https://ifous.se/wp-content/uploads/2019/09/201906-Ifous-Fokuserar-Skolnrvaro-O.pdf>
- Persson, S., & Hjorton, M. (2024). *Aktiv samverkan för ökad skolnärvaro*. Lärarförlaget.
- Piteå kommun. (2022). *Personligt 2022 – En undersökning bland eleverna i skolår 7, 9 i grundskolan samt skolår 2 i gymnasieskolan*.
- Piteå kommun. (2023). *Åtgärdsplan för en likvärdig skola 2024*.
- Piteå kommun. (2024). *Kvalitetsrapport - utbildning, arbete och näringsliv. Läsåret 2022–2023*.
- Skolverket. (2024). *Starta och arbeta med skolsociala team*.

KONTAKT

[Ulrika Bergmark](#)

Redaktör och vetenskaplig ledare

ulrika.bergmark@pitea.se

0911-69 72 98

UTBILDNINGSFÖRVALTNINGEN

0911-69 60 00

www.facebook.com/pitea.se

www.pitea.se/forskningochutveckling

Piteå kommun